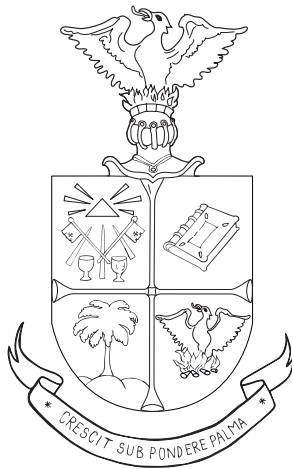

DE IURIS PERITORUM MERITIS 19.

65

STUDIA IN HONOREM
ÉVA JAKAB

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

Budapest, 2023

Szerkesztette:

Boóc Ádám - Pókecz Kovács Attila

© Szerzők, 2023

ISSN 1789-0896

ISBN 978-615-5961-97-7

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ	11
DET TIBI DEUS MULTOS ANNOS!	13
PÓKECZ KOVÁCS ATTILA Jakab Éva, a római jogász	15
ÁRKOSY LILLA Leíró jellegű megjelölések az ókori kereskedelmi forgalomban és napjainkban ...	23
BAJÁNHÁZY ISTVÁN A joggal való visszaélés a néptribunusi tevékenység kapcsán	31
BIRKÁS ANTAL Szegényég, gazdagság, hivatásetika és korrupció	39
BOÓC ÁDÁM Theoretische Überlegungen im Zuge der Aufhebung von internationalen Handelsschiedsprüchen	49
CZINE ÁGNES Pál Apostol letartóztatásától a letartóztatás alkotmányos garanciáig	59
CSERVÁK CSABA A hatalommegosztás gyökerei az ókorban és a jogtörténetben	71
CSOKNYA TÜNDE ÉVA Gondolatok a római precarium szerződési jogban betöltött szerepéről	79
DELI GERGELY Gondolatmorzsák az ítélkezés örök problémáiról	87
DOMOKOS ANDREA Az EU áldozatjogi és gyermekjogi stratégiájáról	97
EL BEHEIRI NADJA Egy felszabadított rabszolga érvényesíti jogait	107

ERDŐDY JÁNOS	
A drusilla-per és a lex Laetoria kapcsolata	115
FÁBIÁN FERENC	
Az Alkotmánybíróság, a Kúria és a nováció	125
FÖLDI ANDRÁS	
Remarks on the conceptual history of the constitution ('constitutio')	137
GEDEON MAGDOLNA	
A bányaregálé római jogi gyökerei?	145
GIOVANNINI MÁTÉ	
A negotiorum gestor veszélyviselési kötelezettségének kérdése 'novum negotium, quod non sit solitus absens facere' esetén	153
HAMZA GÁBOR	
Geschichte und Entwicklung der Doktrin und der Kodifikation des Privatrechts (Zivilrechts und Handelsrechts) in Belgien	159
HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR	
A gyermeket nevelő szülők védelme és támogatása a hatályos magyar szociális jogi szabályozásban	167
JUSZTINGER JÁNOS	
Válságjogi intézmények az antik római adásvételnél	175
KIRÁLY LILLA – PAPP ESZTER	
Határon átnyúló bírósági végrehajtás az EU-ban a kölcsönös bizalom elve alapján	183
KUN ATTILA SÁNDOR	
„A munkaügyi bírságon túl”, avagy a munkajogi jogsértések másodlagos szankciója: a rendezett munkaügyi kapcsolatok követelménye	195
MISKOLCZI BODNÁR PÉTER	
Eltérést nem engedő normák a Római jog szerződésekre vonatkozó szabályaiban	203
MÓRÉ SÁNDOR	
A civil társadalom fogalmának néhány aspektusa	219

NAGY PÉTER	
A magyar házassági törvény az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban	227
POZSONYI NORBERT	
Vadatur hic me. Kísérlet a Plaut. Per. 289 jogi értelmezésére	235
PÓKECZ KOVÁCS ATTILA	
A praepositus sacri cubiculi tisztsége a dominátus korában (4-5. sz.)	243
P. SZABÓ BÉLA	
A számkivetett jogtudós	251
SÁNDOR ISTVÁN	
Észrevételek az alapítványok kialakulásához	261
SÁRY PÁL	
Határozott idejű büntetések a principátus kori Rómában	269
SZABÓ ZSOLT	
A kormányzás és hatalommegosztás kérdései Kálvin Institutiojában	279
SIKLÓSI IVÁN	
Zur Problematik der 'θεοῦ βία'	285
SZUCHY RÓBERT	
Az energiajog fogalma és dogmatikai elhelyezése	295
TÓTH J. ZOLTÁN	
A halálbüntetés kérdése az ókori görög gondolkodásban	307
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ	
A kereszténység és az európai alkotmányok	319
UDVARY SÁNDOR	
Notice and its due process considerations unde the Fed. Rules of Civ. Proc.	327
ÚJVÁRI EMESE	
A haszonélvező jogai és kötelezettségei a mezőgazdasági ingatlanhoz tartozó fák, illetve erdő vonatkozásában a római jogban	335

P. SZABÓ BÉLA egyetemi tanár (DE ÁJK)

A SZÁMKIVETETT JOGTUDÓS

P. Rutilius Rufus elítélésének talányai

A római jogi kutatások széles spektrumát átfogó, nagyívű munkásságának bizonyítékeként az Ünnepest, Jakab Éva professzor asszony egyik legutóbbi munkájában¹ jelentős figyelmet szentelt a Római Birodalom tartományai igazgatásának, a provinciák jogfejlődésének. A munka elsősorban a *principatus* korának jellegzetességeire fókuszál, de nem hagyja figyelmen kívül a tartományok igazgatásának egyes köztársaság kori vonatkozásait sem. Az alábbi rövid írásban egy olyan eseménnyel kapcsolatos források és azok értelmezésének boncolgatásába kezdünk bele, amelyek szoros kapcsolatban vannak a köztársaság kori Asia Minor provincia történetével, azokkal a bel- és külpolitikai küzdelmekkel, amelyek a meghódított területek megszervezéséhez, kiaknázásához és megtartásának igényéhez kapcsolódtak. Egy tervezett hosszabb tanulmány előzeteseként, egy személyes sorshoz kapcsolódva, politikai, igazgatási és büntetőjogi kérdések kerülnek – a terjedelmi korlátoknak megfelelő – rövid vizsgálat alá, amelyek révén abba is betekinthetünk, milyen változatos utakra vezethet ugyanazon, ókorból ránk maradt források különböző megközelítésű interpretációja.

Egy elhíresült, de mégis ismeretlen per, a neves római jogtudós, Publius Rutilius Rufus ellen indított, talán politikai felhangoktól sem mentes eljárás elemzése jelen keretek között természetesen nem lehet teljes. Egy olyan büntetőper esetében, amelyben a felrótt bűncselekmény azonosításában sem lehetünk teljesen biztosak, célunk csak az, hogy röviden sorra vegyük azokat a rekonstrukciókat, amelyek az elmúlt századokban azzal kapcsolatban születtek, hogy milyen okból, kiknek állhatott érdekében egy sikeres politikai büntetőjogi úton megvalósított félreállítás a Kr. e. 1. század elején Rómában.²

1. A vizsgálandó kérdés

Történt, hogy az Urbs korabeli jogéletében szónokként, ügyvédként és jogi tanácsadóként jelentős névvel és tekintéllyel rendelkező két jogász-politikus, az egymással baráti kapcsolatban álló Q. Mucius Scaevola, a *pontifex*³ és P. Rutilius Rufus⁴ valamikor a Kr.e.

1 JAKAB ÉVA: *Iustitia* mérlegén. Polgárok és peregrinusok a helytartó bírói fóruma előtt. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2020.

2 Jelen keretek között csak korlátozott lehetőségünk van hivatkozni az igen széles irodalomra, legyen szó akár átfogó, akár részletkérdéseket tárgyaló munkákról. Ezért az értő olvasó szíves elnézését kérjük.

3 KÜBLER, [Bernhard]: Q. Mucius Scaevola. In: *RE 16,1*. Stuttgart, 1933, 437–446.

4 MÜNZER, [Friedrich]: P. Rutilius Rufus. In: *RE 2,1*. Stuttgart, 1914, 1269–1280.

90-es évek első felében⁵ Asia provinciában teljesítettek állami szolgálatot. A *pontifex* maximusi tisztséget is viselő Scaevolát, a provincia helytartóját Rutilius *legatus*ként kísérte el.⁶ Scaevola ugyan pusztán kilenc hónapig maradt tartományában, de közös hivatali idejük alatt új módon viszonyultak a tartománybélieliek nehézségeihez, megvédve őket a helyi adószedők (*publicani*) gyakran igazságtalan követeléseitől,⁷ példát adva a későbbi római helytartók számára.⁸ Ez a hozzáállás valószínűleg korántsem csak saját nézeteiken alapult, hiszen nem szabad elfelejteni, hogy éppen ekkoriban nagy szükség volt arra, hogy az ázsiai provinciálisokat megtartsák Róma oldalán, s azok ne pártoljanak át Róma korabeli legnagyobb vetélytársához, Mithridatész pontthuszi királyhoz.⁹

Rutilius a helytartó távozása után néhány hónapig még a tartományban maradt, feletteséhez hasonlóan maga is aktívan fellépett a *publicanusok* visszaélései ellen. Talán ezzel a tevékenységével szerzett magának oly erős ellenségeket, akik sérelmeiket nem feledvén, évekkel a fővárosba való visszatérése után, a 90-es évek második felében (a tradicionális álláspont szerint 92-ben, de lehet, hogy egy vagy két évvel korábban) támadásba lendültek ellene, és *repetunda*-eljárás keretében megvádolták és elítélték:¹⁰ mivel az esküdtszék hatalmas összeg megfizetésére kötelezte, amelyet semmilyen körülmények között nem tudott kifizetni, Rutilius elhagyta Rómát és élete hátralévő részét előbb Leszbosz szigetén, majd a kis-ázsiai Szmirnában töltötte.

A hatvanadik életévén túl járó, *consul*-viselt, szónokként, ügyvédként és jogi tanácsadóként magának nagy megbecsülést szerző konzervatív politikus,¹¹ Rutilius életpályáját tehát egyértelműen megszakította az a büntető eljárás, amely szoros összefüggésben állhatott pártfogója és barátja Q. Mucius Scaevola Asia provinciában betöltött rövid helytartóságával és ottani saját tevékenységével.

A viszonylag csekély számú forrást értelmező szakirodalom két jól elkülöníthető nyomon halad. A kérdéskörrel foglalkozók jelentősebb része – tulajdonképpen az évszázados

5 Scaevola helytartóságának időpontja, *propraetori* vagy *proconsuli* minősége rendkívül vitatott az irodalomban. Egyes szerzők Kr.e. 95–94-re, 95-ben betöltött *consuli* éve utánra, mások korábbra, 99 és 97 közé teszik. Az egymásnak feszülő érvek kifejtésére és dokumentálására itt nincs lehetőség.

6 Scaevola alatt Rutilius *legatus pro praetore* lehetett. BROUGHTON, T. Robert S.: *The Magistrates of the Roman Republic. Volume II. 99 B.C.-31 B.C.* New York, 1952, 9. l.

7 Cic. *Att.* 5.17.5.

8 Diod. 37, 5,1–6,1.; Val. Max. 8, 15, 6. Scaevola ázsiai kormányzóságát elemzi FERRIÈS, Marie-Claire – DELRIEUX, Fabrice: Quintus Mucius Scaevola, un gouverneur modèle pour les Grecs de la province d'Asie? In: BARRANDON, Nathalie – KIRBIHLER, François (éd.): *Les gouverneurs et les provinciaux sous la République romaine.* Rennes, 2010, 207–230. GRUEN, Erich S.: Political Prosecutions in the 90's B. C. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1966, 15 (1), 53.

9 GRUEN, Erich S.: *Roman Politics and the Criminal Courts, 149–78 B.C.* Cambridge, Mass., 1968, 204.

10 Vell. 2, 13, 2. „P. Rutilium, virum non saeculi sui sed omni aevi optimum, interrogatum lege repetundarum maximo cum gemitu civitatis damnaverant”. ALEXANDER, Michael C.: *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC.* Toronto, 1990, no. 94.

11 Cic. *Brut.* 113–114.

értelmezési hagyományoknak megfelelően¹² – Rutilius elítélését az egyik legszembetűnőbb ókori justizmordnak tekinti, és ezen megközelítés követői között csupán abban van eltérés, hogy miben kell látnunk annak okait, hogy a volt *consul* a *repetunda*-eljárás alá helyezték és elítélték, milyen politikai vagy gazdasági, esetleg személyes érdekek álltak a politikus félreállítása mögött. Egy másik, az újabb irodalomban egyre inkább hangsúlyt kapó felfogás szerint Rutilis perbe fogása és elítélése mögött olyan jogszerű okok is meghúzódhattak, amelyek hangsúlyozása korábban nem kapott teret a sajátos forráshelyzet miatt. Az egyik vagy másik álláspont mögött meghúzódó feltételezések bemutatása előfeltételezi, hogy röviden szóljunk a Róma által meghódított provinciák világáról, valamint vázlatosan betekintsünk a római közbüntetőjog fejlődésének egyes vonatkozásaiba is.

2. A provinciák lakosságának kiszolgáltatottsága és lassan kibontakozó állami védelmük

Közismert tény, hogy a Kr.e. 2. század közepén az Imperium Romanumnak már mintegy 40 provinciája volt, s az is, hogy a meghódított területek megszervezésével és irányításával megbízott helytartók a köztársaság alatt szinte korlátlan hatalommal és autonómiával rendelkeztek a tartomány lakosai felett. A politikai pályafutás (*cursus honorum*) költségei még a legmódosabb rómaiak számára is nagy tehertételt jelentettek,¹³ így a meghódított területekről megszerezhető pluszbevételeknek nemigen tudtak ellenállni a római helytartók, akiknek idegenbeli tevékenységét, a provinciák lakosaival szembeni bánásmódjukat sokáig semmiféle szabály nem korlátozta.

A provinciái helytartók ilyen tekintetben felelőtlenek voltak, nem tartoztak felelősséggel, hiszen hiányzott a tevékenységüket értékelő mérce, amely alapján a helyi lakosok esetleges panaszait ténylegesen figyelembe vehették volna.¹⁴ A helytartók bármilyen módon történő meggazdagodását a *Senatus* a megnövekedett felségterület kormányzásával járó szükségképpeni következménynek tekintette, és csak lassan látta meg benne az arisztokratikus egyenlőségi gondolat és a vezető réteg homogenitásának sérelmét. A provinciái lakosság sérelmére elkövetett kizsákmányoló jellegű cselekményeket a Kr.e. 2. század közepéig mintegy a római *magistratusok* gyarlósága eltűrhető megnyilvánulásának tekintették, amelynek jogi következménye a néprömbös *comitia* előtti fellépése, majd rendkívüli bíróságok eljárása révén tulajdonképpen sokáig szinte csak egy fegyelmi megrovás erejével bírt.¹⁵

12 Cic. *Font.*, 38; *Pis.*, 95; Cic. *nat.*, 3, 80; 3, 86; Sen. *benef.*, 5, 17, 2; Oros. *hist.* 5, 17, 12–13.

13 PEINHOPF, Marlene: *Geldgier in den Provinzen. Gedanken zur Geschichte der Verfolgung des crimen repetundarum*. In: BACHHIESL, Christian – HANDY, Markus – MAURITSCH, Peter – PETERMANDL, Werner (Hrsg.): *Gier, Korruption und Machtmissbrauch in der Antike*. Wien, 2019, 74. PERELLI, Luciano: *La corruzione politica nell' antica Roma*. Milano, 1994, 12.

14 EDER, Walter: *Strafsachen in Geschworenengerichten: Die Prozesse wegen Erpressung römischer Untertanen und Verbündeter (Repetundenprozesse)*. In: MANTHE, Ulrich – VON UNGERN STERNBERG, Jürgen (Hrsg.): *Große Prozesse der römischen Antike*. München, 1997, 17.

15 PEINHOPF i. m. 77. EDER, Walter: *Das vorsullanische Repetundenverfahren*. Diss. phil. München, 1969, 48–49. EDER (1997) i. m. 20–21.

A vezető réteg belköreiben megvalósuló politikai jellegű fellépési lehetőségeket a kapzsinak bizonyuló helytartókkal szemben Kr.e. 171-ben egy magánjogi jellegű, a kizsartolt összeg visszakövetelést lehetővé tévő *recuperator*-eljárás váltotta fel.¹⁶ A Kr.e. 149-ben elfogadott *lex Calpurnia* pedig már állandó bíróságokat állított fel az ún. *repetunda*-esetek kivizsgálására. Ekkoriban kezdtek körvonalazódni ugyanis a később *crimen repetundarum*nak, szó szerint ‚a visszakövetelendő (dolgok és pénzek) megszerzése’ bűncselekményének¹⁷ körébe tartozó esetek: az alávetettek javainak római *magistratusok* általi jogellenes elvétele, jogalap nélküli lefoglalása, kizsartolása, elsikkasztása és hűtlen kezelése.¹⁸ Az ezen cselekmények ‚üldözését’ előtérbe helyező *lex Calpurnia* szerinti eljárás, amely továbbra is erősen magánjogi jellegű volt és pusztán a kizsartolt összeg visszatérítését célozta, már megengedte, hogy az eljárás megindításában – egy római *patronus* révén – a sérelmet elszenvedő provinciai lakosok is szerepet kapjanak, de a szankcionálás továbbra is a szenátori rend belügye maradt, mivel a felállított állandó bíróság esküdtjei közülük kerülhettek csak ki.¹⁹

Gaius Gracchus, a politikája támogatói által javasolt, és Kr. e. 123/122-ben keletkezhetett *lex Acilia de repetundis* révén felborította a kialakult rendszert,²⁰ midőn fenntartva ugyan az esküdtbíróvási jelleget, a szenátorokat kiszorította a bíróságból és lovagokat ültetett a helyükre, hangsúlyozta az eljárás büntető jellegét és a kizsartolt összeg kétszeresét írva elő szankcióként, jelezve, hogy mennyire szívén viseli a tartományok lakóinak sorsát.

Gracchus vágya, hogy erősebben ellenőrizzék a helytartókat, és ezáltal a lakosság érdekeit szolgálják, nagyon hamar megghiúsult, ugyanis a lovagokból álló bírói testületek nem bizonyultak alkalmasnak az alattvalók érdekeinek védelmére és a helytartók

16 A *repetunda*-eljárások szabályozástörténetével foglalkozó legfontosabb munkák közül csak néhányat említhetünk: VENTURINI, Carlo: *Studi sul „crimen repetundarum” nell’età repubblicana*. Milano, 1979. SANTALUCIA, Bernardo: *Diritti e processo penale nell’ antica Roma*, Milano, 1989, 63–71. PONTENAY DE FONTETTE, François: *Leges repetundarum. Essai sur la répression des actes illicites commis par les magistrats romains au détriment de leurs administrés*, Paris, 1954. LINTOTT, Andrew: The leges de repetundis and Associate Measures Under the Republic. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 1981, 162–212. EDER (1969) i. m. BALSDON, J. P. V. D.: The History of the Extortion Court at Rome, 123–70 B. C. *Papers of the British School at Rome*, 1938, 14, 98–114. Magyarul: SÁRY Pál: *Sulla büntetőjogi reformja*. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002. 49–63. PÓKECZ KOVÁCS Attila: Korruptió az ókori római köztársaság vezetői körében: a Verres elleni perek. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021, 16 (5), 448–454.

17 SIMON, Dietrich: *Repetundarum crimen*, In: *Der Neue Pauly* 10. Stuttgart-Weimar, 2001, 923.

18 EDER (1969) i. m. 3.

19 EDER (1997) i. m. 23.

20 A törvény keletkezéstörténetének és rendelkezései értelmezésének hatalmas irodalma van. Álljon itt mind helyett CHROUST, Anton Hermann – MURPHY, John Richard: *Lex Acilia and the Rise of Trial by Jury in the Roman World. Notre Dame Law Review*, 1948, 24 (1), 1–40. SHERWIN-WHITE, A. N.: *The Lex Repetundarum and the Political Ideas of Gaius Gracchus. The Journal of Roman Studies*, 1982, 72, 18–31. HANDS, A. R.: *The Political Background of the „lex Acilia de Repetundis”*. *Latomus*, 1965, 24 (2), 225–237.

visszatartására.²¹ A bíróságok ezután is a jogi vagy erkölcsi álcába bújtatott politikai csatározások helyszínei voltak,²² amit az is jelez, hogy jelentős, törvényekben többször szabályozott kérdés volt a *repetunda*-ügyekkel foglalkozó bíróságok személyi összetétele. A K. e. 90-es években hatályban lévőnek tekinthető, a korábbi szabályokhoz képest néhány eljárási újítást is bevezető *lex Servilia Glaucia* (Kr. e. 104-101. között) szerint az esküdtek a lovagrend köréből kerültek ki.²³

Az „anyagi jogi” szempontból a Kr. e. 1. század elején mérvadó *lex Acilia* még teljesen lemondott a büntetendő tényállások konkretizálásáról, és csak nagyon általánosan rablásról, lopásról, zsarolásról és sikkasztásról beszélt.²⁴ A provinciálisok javainak erőszakkal és megfélemlítéssel való elvétele, személyes előny szerzése céljából való elkobzása, a hivatali hatalom kihasználásával történő kizsarolása, az áldozat hiszékenységének kihasználásával való megszerzése, illetve a provinciálisok által a hivatalnokra legálisan bízott pénzek hűtlen kezelése a cselekmények meglehetősen széles körét fedik le.²⁵ Fontos kiemelni azonban, hogy valószínűleg a passzív korrupció, vagyis a kormányzottak ajándékainak elfogadása nem tartozott ezen büntetendő tényállások közé.²⁶ A bűntény lényegét inkább a hivatali idő alatti pozíció kihasználásában, mint a személyes gazdagodásban látták ebben a korban.²⁷ Egyébként a törvényben egy ma nem ismert összeghatár is meg volt jelölve, aminek átlépésével a fenti tényállások a törvény hatálya alá eső jogellenes cselekménynek voltak tekintendők.

A *lex Acilia* részletesen szabályozta az egyes eljárások bírói testületnek megválasztási szabályait, az eljárás menetét, a résztvevők feladatait és lehetőségeit.²⁸ Az esküdttbírák által meghozott esetleges marasztaló ítélet után egy magánjogi jellegű eljárási szakaszban (*litis aestimatio*) állapították meg azt az összeget, amelyet az egyes károsultak, illetve az államkincstár felé fizetnie kellett az elítéltnak. A bűnös hivatalnok ugyanazt a veszteséget

21 Gracchus reformjaitól Kr.e. 70-ig Alexander adattára szerint a tisztán szenátori esküdtszékek négy marasztaló (135., 172., 174., 177. sz.) és három felmentő (144, 158, 170) ítéletet hoztak, míg a lovagi esküdtszékek csak két marasztaló (45, 94) és öt felmentő ítéletet (32, 37, 51, 84, 91) mondtak ki. ALEXANDER (1990).

22 EDER (1997) i. m. 24.

23 MANTOVANI, Dario: Il problema d’origine dell’accusa popolare. Dalla „quaestio” unilaterale alla „quaestio” bilaterale. Padova, 1989, 62–71. FERRARY, Jean-Louis: Recherches sur la législation de Saturninus et de Glaucia. *Mélanges de l’Ecole française de Rome. Antiquité* 1979, 91 (1), 85–134., tartalmára különösen 111–131.

24 „... ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea re eius petitio nominisque delatio esto” Vö. GIRARD, P.F. – SENN, S.: *Les lois des Romains*. Napoli, 1977, 90.

25 VENTURINI i. m. 315–316. PÓKECZ KOVÁCS i. m. 450–451.

26 VENTURINI i. m. 507–508. Ennek teljes mértékben ellentmond Lintott, aki szerint a provinciálisoktól elfogadott kenőpénzek miatti eljárás perelhető volt a *lex Acilia* szerint. LINTOTT, Andrew: Political history, 146-95 B.C. In: CROOK, J. A. – LINTOTT, Andrew – RAWSON, Elizabeth (eds.): *The Cambridge Ancient History*. Volume IX. The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C. Cambridge, 1992², 82.

27 PEINHOPF i. m. 84.

28 Az eljárási szabályoknak a *lex Servilia Glaucia* hatálya alatti érvényesülését mutatja be FERRARY (1979), 111–131.

kellett elszenvedje, mint áldozatai: megfizette azt, amit eltulajdonított és még egyszer annyit volt köteles befizetni az államkasszába. Az elítélt nem kényszerült elhagyni Rómát, de szabadon távozható, ha tekintélyét veszve nem akart Rómában maradni.²⁹

3. A rejtélyes vád és a vélhető okok

A Rutiliussal szemben felhozott váddal kapcsolatban rendkívül bizonytalan forrásbázison mozoghatunk: a legfontosabb támpontokat Cicero adja, akit nem feltétlenül tekinthetünk elfogulatlan forrásnak, igaz ugyanakkor, hogy az ügygel kapcsolatos nyilatkozataiban nagyon óvatos. Az is nyilvánvaló, hogy a források által közvetített információk közvetve magától Rutiliustól származtak.³⁰

A kutatók által még mindig leginkább elfogadott megközelítés szerint a Rutilius ellen *crimen de repetundis* volt a fő vádpont, de a vád tárgyává tett „elkövetési magatartásról” semmit sem tudunk. A kor szokásainak megfelelően erkölcstelen életvitellel is megvádolták, azért hogy hangulatot keltsenek a vádlott ellen.³¹

Az eljárásban valószínűleg az ázsiai uralkodókkal és különösen Mithridatésszel, Pontus királyával való kapcsolatait is megvitatták. Mint látni fogjuk, ehhez kapcsolódik az egyetlen nevesített vádpont, ami csak egyetlen forrásban szerepel.

A. Megállapítható, hogy a Rutilius történetével foglalkozó ókori szerzők szinte egyöntetűen ártatlannak tekintik őt, és a *repetunda*-pert és az elítélést a lovagok önkényes fellépésének tekintik.³²

1. A Rutilius alapvető ártatlanságát elfogadó modern szerzők többsége a „lovagrend bosszúja”-elméletből indul ki: az *equites* a Scaevola kormányzóságának eredményeitől megrettent adóbérlők érdekében vádoltatták meg a kormányzottak védelmében fellépő Rutiliust,³³ aki jóval védtelenebb és kiszolgáltatottabb volt, mint a *pontifex maximus* Scaevola. Bár Rutilius könnyebb célpont volt, egy volt *consul* elítélése – politikai pozíciójától függetlenül – nagy szimbolikus értékkel bírt, ha a lovagok nemtetszésüket akarták kifejezni a *publicanusok* ázsiai tevékenységének túlzottan szigorú felügyelete miatt.³⁴ Ugyanakkor Rutilius forrásokból kitűnő elszigeteltsége azt jelzi, hogy sem ő maga, sem pedig az általa és parancsnoka által Kis-Ázsiában képviselt irányvonal nem kapott erős támogatást a szenátori rend részéről.³⁵

29 PEINHOPF i. m. 85.

30 BALSDON, J. P. V. D.: Q. Mucius Scaevola the Pontifex and Ornatio Provinciae. *The Classical Review*, 1937, 51 (1), 10.

31 Cic., *Font.* 17, 38. BAUMAN, Richard A.: *Lawyers in Roman Republican Politics. A study of the Roman jurists in their political setting, 316–82 BC.* München, 1983, 388.

32 Liv. *Per.* 70; Vell. 2, 13, 2; Dio 28, 97, 1. Val. Max. 2, 10, 5: „conspiracione publicanorum percursus.” Val. Max. 6, 4, 4.

33 Badian, E.: *Publicans and Sinners. Private Enterprise in the Service of the Roman Republic.* Oxford, 1972,

34 KALLET-MARX, R.: *The Trial of Rutilius Rufus.* Phoenix, 1990, 44,

35 KALLET-MARX, Robert Morstein: *Hegemony to Empire. The Development of the Roman Imperium in the*

A ‚bosszú-elmélet’ a nyomán haladó egyes értelmezők szerint a Rutilius úgy sokkolta az arisztokratákat, akik úgy érezhették, hogy a *Senatus* elvesztette a kormányzati hatalmat.³⁶ A válságos helyzetet aztán gyors reakció követte Drusus (Rutilius unokaöccse) Kr. e. 91-ben a szenátori rend presztízisének és befolyásának növelésére irányuló erőfeszítéseinek képében.³⁷

A ‚bosszú-elmélettel’ szemben merültek fel ellenérvek, amelyek abból indultak ki, hogy az elítélés mögött fontos, a provinciák kormányzásához kapcsolódó elvi kérdések is meghúzódhattak.³⁸

2. Vannak megközelítések, amelyek Rutilius Rufus perét a szenátori frakciók harcának szempontjából vizsgálják. Ezen frakcióharcok egyik főszereplője, a kor meghatározó politikusa, C. Marius volt, akinek – mivel leszámolni valója volt Rutilius elvbarátaival – jelentős konspiratív szerepet tulajdonítanak a per kapcsán.³⁹ A szenátusi beharcolok világát elemző tudósok között szintén felmerült, hogy a támadás elsődleges, de közvetett célpontja maga Scaevola lehetett.

Vannak, akik megkérdőjelezik az említett ‚*factiók*’ (Metelli, Mariani) közötti harc teóriáját és a pert egyéb érdekcsoportok közötti ellentétekre vezeti vissza,⁴⁰ s arra utalnak, hogy a szenátorok nagy része valószínűleg nem támogatta Rutilius (és Scaevola) szigorú álláspontját, amelyet Ázsiában a *publicanusok* ellenőrzésével (és mellékesen a birodalom hasznából a szenátorok részesedési lehetőségeinek korlátozásával) kapcsolatban képviselt. Így Rutilius elítélése tulajdonképpen nem sok lelkifurdalást okozott a *Senatus* többségének és nem lehetett a közvetlen oka Drusus igazságügyi reformjának.⁴¹

3. Az is lehetséges, hogy a Scaevola kormányzóságával meginduló folyamatok valamilyen szinten mind a szenátori, mind a lovagi rend vezető képviselőinek kényelmetlenné váltak. ‚A holló a hollónak...’ elv szerint bizonyos érdekszövetség is létrejöhetett a két rend vezető személyiségei között.⁴² A szenátori rend tagjainak közömbössége inkább a Rutiliussal szembeni ellenszenvet mutatja, mivel tevékenysége nemcsak az üzletemberek, hanem a szenátorok jó részének gazdasági érdekeit is komolyan érinthette, vagyis ő és Scaevola túl messzire mentek.⁴³ Persze lehettek olyanok is,

East from 148 to 62 B.C. Berkeley-Los Angeles-Oxford, 1996, 146.

36 BADIAN (1972) i. m. 92. FERRARY (1979) i. m. 133.

37 Vell. 2, 13, 2. BADIAN (1972) i. m. 91. GRUEN (1966) i. m. 60. MORRELL, Kit: *Appian and the judiciary law of M. Livius Drusus (TR. PL. 91)*. In: WELCH, Kathryn (ed.): *Appian's Roman history. Empire and civil war*. Swansea, 2015, 243.

38 BAUMAN (1983) i. m. 395.

39 Dio 28, 97, 3. BADIAN (1972) i. m. 91. GRUEN (1966), i. m. 54. FERRIÈS – DELRIEUX (2010) i. m. 26. NICOLET, Cloude: *L'Ordre équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.C.)*. Paris, 1966, 546–549.

40 KALLET-MARX (1990) i. m. 129.

41 Uo.

42 EDER (1990) i. m. 24.

43 KALLET-MARX (1996) i. m. 147. КОРОЛЕНКОВ, А. В.: Процесс Рутилия Руфа и его политический контекст. Вестник древней истории 2014, (3), 72.

akiket nem nagyon érdekelt a provinciálisok sorsa. Rutiliust a szenátorok tulajdonképpen feláldozták az lovagok kiengesztelésére, akik, miután megbékültek, a korábbi gyakorlathoz hasonló engedékenységet tanúsítottak a szenátorokkal szembeni *repetunda*-eljárásokban.⁴⁴

4. És végül az irodalomban Rutilis elítélésnek háttérében egyes szenátorok különböző személyes okoktól indítatott támadását látják, különösen M. Aemilius Scaurus,⁴⁵ a korabeli *princeps senatus* és Manius Aquilius⁴⁶ alakja sejlik fel, mint a Rutilius elleni per lehetséges iniciátora.

B. A tudósok egy része – egyértelmű források hiányában – nem foglal állást Rutilius ártatlansága vagy bűnössége kérdésében. Ezek között van olyan vélemény is, amely elsősorban Rutilius bíróságon tanúsított magatartásának tudja be elítélését: mivel a vádlott, a Szókratészhez hasonló módon megtagadta, hogy védje önmagát – és tüntetőleg szenátori barátai segítségéről is lemondott –, figyelmen kívül hagyott minden bírósági szokást, és ezáltal oly mértékben megsértette a lovagok önbecsülését, hogy ezzel szinte kiprovokálta saját elítélését.⁴⁷

C. Nyilvánvaló, hogy Rutilius perére jelentős árnyékot vetett Mithridatész, pontusi király politikája.⁴⁸ Ezen történelmi környezet fényében találunk a források értelmezői között olyanokat is, akik egyértelműen bűnösnek tekintik Rutiliust, mégpedig abban, hogy ázsiai tartózkodása alatt megvesztegetési pénzeket fogadott el Mithridatésztól vagy ügynökeiktől, a tartomány lakosai helyzetének könnyebbé tétele érdekében. A múlt században felvetett megközelítés⁴⁹ elsősorban Dio Cassius beszámolójának egy szövegében romlott részére támaszkodik, ahol a magatartás megjelölésére használt *ὡς δωροδοκῆ* ...,⁵⁰ kifejezés valószínűleg csak durva görög közelítése lehet a latin *repetundarum*nak. Lintott elismerve, hogy ez a tényállás nem tartozott a *lex Acilia* hatálya alá, a törvény szövegének kiegészítése révén fogadja el a *quaestio repetundis* hatáskörét,⁵¹ kiemelve, hogy semmi sem

44 KALLET-MARX (1990) i. m. 138–139. HANDS (1965) i. m. 233.

45 Cic. *orat.* 2, 280. Cic. *Brut.* 113. Tac. *Ann.* 3, 66. ΚΟΡΟΑΕΗΚΟΒ (2014) i. m. 71. MUÑIZ COELLO, J.: P. Rutilio, los Escauros y la provincia de Asia. *Revista Onoba*, 2019, 7, 61.

46 Cic. *Flacc.* 98. ΚΟΡΟΑΕΗΚΟΒ (2014) i. m. 69.

47 Val. Max. 6, 4, 4; Oros. *hist.* 5, 17, 12–13; Dio 28, 97, 1; Cic. *orat.* I. 229–230, Cic. *Brut.* 115. EDER (1997) i. m. 25.

48 FERRIÈS – DELRIEUX (2010) i. m. 26. MAYOR, Adrienne: *The Poison King: the life and legend of Mithradates, Rome's deadliest enemy*. Princeton-Oxford, 2010.

49 PAIS, Ettore: *Dalle guerre puniche a Cesare Augusto I*. Roma, 1918, 54–62. Az ezen vádak alátámasztó bizonyítékokat Marius állítólag keleti tartózkodása során gyűjtötte össze.

50 Dio, 28, 97, 1 – *ὡς δωροδοκῆ*. Lintott hitelt ad Dio (betűhiányos) számolójának, mert szerinte Dio több helyen különbséget tesz a hivatalos személy által elkövetett rablás és a megvesztegetés között. LINTOTT (1981) i. m. 194. Másként URSO, Gianpaolo: *Cassio Dione e i sovversivi: la crisi della repubblica nei frammenti della „Storia romana”*. Milano, 2013, 188.

51 Lintott szerint a *lex Servilia Glauciae*-ban lehetett egy záradék, a következő formában: „si quis magistratus populi Romani prove magistratu iudexve pecuniam a socio ceperit quo fraus alteri fiat.” Ez megakadályozta, hogy a hatalomban lévő rómaiak a pénzt kapjanak

utal arra, hogy Rutilius technikailag ne lett volna bűnös kenőpénzek elfogadásában.⁵² A Rutiliust szintén bűnösnek valló Bauman⁵³ egy korai munkájában bizonytalanabb a kérdésben, kiemelve, hogy Dio rossz terminológiát használ, mivel egy *litis aestimatio*val járó büntetést említ, ami viszont csak a *repetunda* eljárások vádjára illik. Utóbb ő is afelé hajlik, hogy a *lex Servilia Glaucia* a súlyosabb megvesztegetési eseteket – a könnyebb bizonyíthatóság miatt – a *repetunda* körében engedte meg szankcionálni.⁵⁴

Ezen a sekély forrásbázison alapuló, de invenciót nem nélkülöző értelmezési javaslatok, egyelőre nem tudták megingatni a *communis opinio*t,⁵⁵ amely a *de repetundis* tényálláskörének szűkebb felfogásából kiindulva Rutilius perét inkább politikai, mint tételes jogi szempontból kénytelen értelmezni.

Mindenesetre az utókor szemében Rutilius politikusi személyiségének megítélése ambivalens: vannak akik, hazája árulójának tekintik.⁵⁶ Mások szemében azonban örök, korszakokon átívelő példakép,⁵⁷ akit ártatlanul ítélték el, mivel nem volt hajlandó lemondani elveiről.

A Rutilius perének történetéhez kapcsolódó interpretációs lehetőségek sokszínűsége talán felvillantja a római jog és történelem kutatásában rejlő nehéz szépséget, amely az Ünnepeletet is lebilincseli, de egyúttal béklyóktól szabadítón lelkesíti is.

valaki másnak a kárára. LINTOTT (1981) i. m. 194.

52 LINTOTT (1992) i. m. 82.

53 BAUMAN (1983) i. m. 394.

54 Példaként Scaurus Kr. e. 91-ben lezajlott perét hozza fel. Nem világos viszont, miért nem utal a Rutilius elleni eljárásra. BAUMAN, R. A.: *Crime and Punishment in Ancient Rome*. New York, 1996, 23–24. Muñiz Coello a Rutilius elleni perben *peculatus* miatt indított eljárást lát, ami szerinte szintén a *lex Servilia Glaucia* alapján a *repetunda* körébe esett. Ezt az állítását Muñiz Coello nem igazolja. MUÑIZ COELLO i.m. 55. *Peculatus* csak akkor valósul meg, amennyiben a római közkinccstárt lopják meg. Vö. BRECHT, Christoph: *Peculatus*. In: *RE Supplementband VII*. Stuttgart, 1940, 823.

55 Mínd helyett MANZO (2016) i. m. 18.

56 Plutarkhosz tudósít Nagy Pompeius történetírójának, Mütilenei Theophanésznek kedvezőtlen ítéletéről, aki azt állítja, hogy Rutilius Asia római lakossága ellen hergelte Mithridátészt, s ezzel 80 ezer személy halálához járult hozzá. Plut. *Mar.* 28. Részben elfogadja Rutilius felelősségének tényét MASTROCINQUE, Attilio: *Studi sulle guerre Mitridatiche*. Stuttgart, 1999, 54–56.

57 Velleius Paterculus „virum non saeculi sui, sed omnis aevi optimum”-nak nevezi Rutiliust. Vell. 2, 13, 2.